

Marta Ulbrych
Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

IMPLIKACJE AKCESJI TURCJI DO UNII EUROPEJSKIEJ DLA PRZEPLYWÓW SIŁY ROBOCZEJ

Klasyfikacja JEL: *J1 J11*

Słowa kluczowe: *Turcja, akcesja, swobodny przepływ pracowników*

Abstrakt: Analizując przebieg negocjacji akcesyjnych Turcji do Unii Europejskiej oraz biorąc pod uwagę doświadczenia dotychczasowych rozszerzeń, kwestia swobodnego przepływu pracowników okazuje się być jednym z najtrudniejszych i najbardziej kontrowersyjnych tematów. Społeczeństwa krajów członkowskich Unii zgłaszają obawy związane z utratą miejsc pracy oraz redukcją płac w wypadku imigracji tańszej siły roboczej. Ponadto uprzedzenia narodowościowe oraz różnice kulturowe, religijne, socjalne i językowe hamują w Unii Europejskiej popyt na zagranicznych pracowników.

W oparciu o teorię migracji oraz analizy dotychczasowych przepływów ludności tureckiej do krajów Unii Europejskiej okazuje się, że najistotniejszymi czynnikami wpływającymi na podejmowanie decyzji o migracji, a więc także o jej wielkości, są różnice w dochodach. Ważnym motywem jest także występowanie licznych mniejszości tureckich w państwach europejskich.

W celu zbilansowania korzyści i strat związanych z turecką migracją zbadane zostaną tendencje w zakresie udziału tureckich imigrantów w Unii Europejskiej i Niemczech.

THE IMPLICATIONS OF TURKEY'S ACCESSION TO THE EUROPEAN UNION FOR THE FLOWS OF LABOR

JEL Classification Codes: *J1 J11*

Keywords: *Turkey, accession, free labor flow*

Abstract: Analyzing the course of accession negotiations of Turkey to the European Union and taking into an account the experience of previous enlargements, the issue of free movement of persons appears to be one of the most difficult and controversial subject. EU members societies report concerns about job losses and reduced wages in the case of immigration of cheaper labor. In addition, ethnic prejudices and cultural, religious, social and language differences in the European Union hold the demand for foreign workers.

Based on the theory and analysis of current migration flows of the Turkish population to European Union countries, it appears that the most important factors influencing decisions to migrate, and thus also on its size, there are differences in income. An important factor is also the presence of a number of Turkish minorities in European countries.

In order to balance the benefits and losses associated with Turkish migration will be analyzed the trends in Turkish immigrants participation in the European Union and Germany.

WPROWADZENIE

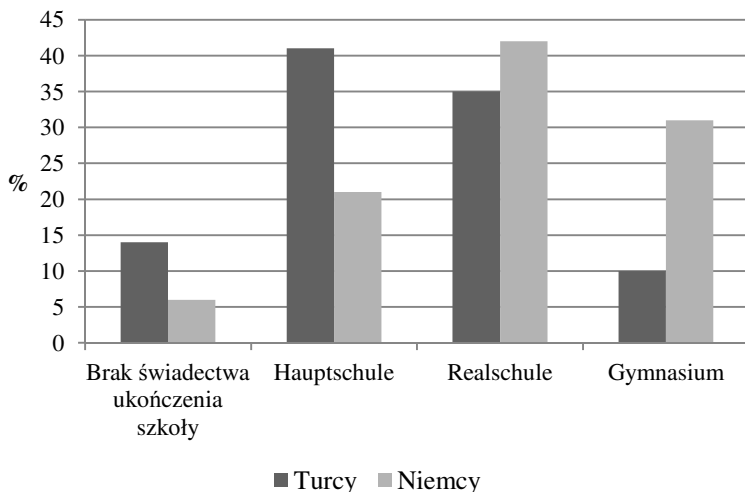
Turcja od ponad wieku podejmuje szereg działań mających na celu uznanie jej przez Zachód za państwo europejskie. Początków procesu europeizacji i modernizacji kraju należy szukać w ruchu reformatorskim zwanym tanzimatem, czyli reorganizacją, która narodziła się w połowie XIX wieku. Następnie w latach 20. i 30. XX wieku, w ramach polityki kemalizmu, rząd turecki przeprowadził reformy, które w głównej mierze opierały się na rozwiązaniach zachodnioeuropejskich. Tym samym członkostwo w europejskich strukturach integracyjnych wydawało się być kolejnym krokiem w kierunku połączenia Turcji z Europą i szerzej ze światem zachodnim. Swój wniosek o akcesję do Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej Turcja złożyła już w 1987 roku, jednak negocjacje akcesyjne zostały otwarte dopiero 3 października 2005 roku. Spowodowało to powszechną debatę społeczną na temat zasadniczych wyzwań, przed jakimi w perspektywie tego rozszerzenia stoi zarówno Unia, jak i sama Turcja.

Kontrowersje wokół tej akcesji przekładają się na powolne tempo prowadzonych rozmów negocjacyjnych, w ramach których otwarto dotychczas jedynie 13 z 35 rozdziałów i jeden udało się tymczasowo zamknąć.

Swobodny przepływ pracowników istnieje od momentu powstania Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej i stanowi jedną z podstaw prawidłowego funkcjonowania jednolitego rynku wewnętrznego¹. Podkreślić należy, że kwestia podejmowania pracy przez obcokrajowców na zasadach identycznych jak obywatele kraju członkowskiego dotyczy całego Europejskiego Obszaru Gospodarczego. Perspektywa liberalizacji przepływu pracowników w kontekście tureckiej akcesji okazuje się być jednak jednym z najtrudniejszych i najbardziej kontrowersyjnych tematów. Społeczeństwa krajów członkowskich Unii nawiązując do doświadczeń dwóch ostatnich rozszerzeń zgłaszają obawy związane z utratą miejsc pracy oraz redukcją płac w wypadku imigracji tańszej siły roboczej. Ponadto uprzedzenia narodowościowe oraz różnice kulturowe, religijne, socjalne i językowe hamują w Unii Europejskiej popyt na zagranicznych pracowników².

¹ Zasada swobodnego przepływu pracowników została zapisana w artykule 39 traktatu WE i rozwinięta w aktach prawa wtórnego, w szczególności w rozporządzeniu (EWG) nr 1612/681 w sprawie swobodnego przepływu pracowników wewnątrz Wspólnoty i w dyrektywie 2004/38/WE w sprawie prawa do pobytu na terytorium państw członkowskich.

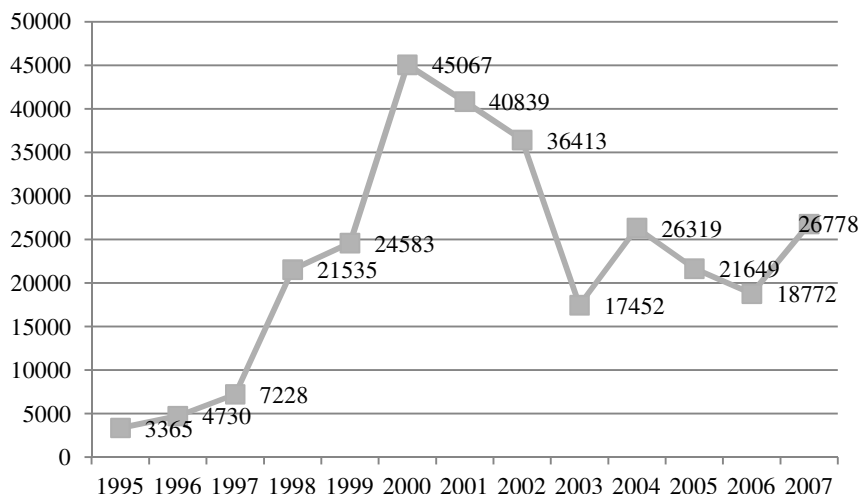
² Wzrost antyimigranckich nastrojów widać w znacznej części Europy, co wynika z konsekwencji kryzysu i spowolnienia gospodarczego. Otwarta walka z nielegalną imigracją trwa przede wszystkim we Francji i w Niemczech, gdzie debatę wywoła książka związanego z SPD T. Sarrazina pt.: „*Niemcy wykańczają się same*”, w której autor przestrzega przed imigracją niewykształconych muzułmanów. Kanclerz Niemiec A. Merkel na zjeździe chadeckiej młodzieżówki w Poczdamie, w październiku 2010 roku, powiedziała, że „imigrantów trzeba wspierać, ale i od nich wymagać, czego w ostatnich latach brakowało. W Niemczech społeczeństwo *multi-kulti* zupełnie się nie sprawdziło”. Wizja społeczeństwa *multi-kulti* była szczególnie mocno lansowana za czasów G. Schrödera i opisywała sytuację, w której wraz z etnicznymi Niemcami w zgodzie żyją przedstawiciele innych kultur, głównie muzułmańskich. We Francji natomiast podjęto problem zamieszkujących tam Romów. Na skutek decyzji prezydenta Nicolasa Sarkozy'ego przymusowo wyjechało z tego kraju ponad 1700 Romów (Wielński, 2010).

Wykres 3. Odsetek absolwentów szkolnictwa obowiązkowego w Niemczech w 2003 r.

Źródło: J. Söhn, V. Özcan (2009, s. 107).

Wieloletnie trudności z integracją imigrantów w Niemczech czy Francji, które początkowo były ignorowane przez rządy państw przyjmujących, zaowocowały długofalowymi skutkami. Obcokrajowcy są z reguły gorzej wykształceni, na przykład w Niemczech w 2003 roku odsetek Turków, którzy nie ukończyli żadnej szkoły wyniósł aż 14%, podczas gdy analogiczny wskaźnik dla Niemców był ponad dwukrotnie niższy (wykres 1). Edukację na poziomie średniej szkoły zawodowej (Hauptschule i Realschule) zakończyło 76% młodzieży tureckiej i 63% niemieckiej, a do matury przystąpiło 31% Niemców i zaledwie 10% Turków. Cudzoziemcy częściej też pozostają bez pracy (w 2000 roku stopa bezrobocia w Niemczech równa była 10% a wśród mniejszości tureckiej 18%, cyt za: Erzan, Kirisci, 2009, s. 71.) i nie uczestniczą w życiu społecznym. Poza tym stanowią oni obciążenie dla budżetu z uwagi na konieczność wypłacania świadczeń socjalnych.

Wykres 4. Liczba nielegalnych imigrantów aresztowanych w Turcji w latach 1995-2007

Źródło: Foreigners Department of the Turkish Ministry of Interior, <http://icisleri.gov.tr/>.

Turcja, ze względu na swoje położenie geograficzne, jest także krajem tranzytu dla nielegalnej migracji z rozwijających się regionów Azji, Afryki oraz Bliskiego Wschodu do krajów Unii Europejskiej. W okresie 1995-2007 tureckie służby migracyjne zaaresztowały 335 tysięcy osób, które zamierzały nielegalnie przekroczyć granicę tego kraju (wykres 2). Osoby te pochodziły głównie z krajów takich jak: Afganistan, Bangladesz, Irak, Palestyna, Pakistan i Somalia³.

UWARUNKOWANIA TURECKICH MIGRACJI

Z teoretycznego punktu widzenia podstawową, choć nie jedyną, przesłankę migracji ludności stanowi międzynarodowe zróżnicowanie wynagrodzeń, co z kolei jest związane z odmiennym poziomem rozwoju go-

³ W październiku 2010 roku Grecy oficjalnie poprosili Brukselę o pomoc w patrolowaniu granicy grecko-tureckiej wzdłuż rzeki Evros. Rok wcześniej, na liczącej 120 km granicy z Turcją, zatrzymali oni 9 tys. cudzoziemców, a tylko w pierwszym półroczu 2010 roku prawie 35 tys. Funkcjonariusze Frontexu (Europejska Agencja Zarządzania Współpracą Operacyjną na Granicach Zewnętrznych Państw Członkowskich Unii Europejskiej) zostali wysłani do Grecji, żeby tam pilnować wybrzeża na północnym-wschodzie kraju. (<http://www.eubusiness.com>, 23.11.2010).

spodarczego i technicznego krajów⁴. J.E. Meade udowadnia, że kształtowanie się stawek płacy może stanowić istotny czynnik zachęcający do przemieszczania się pracowników. Ma to miejsce zwłaszcza w sytuacji, kiedy różnice między wynagrodzeniem w kraju emigracyjnym, a imigracyjnym są większe niż suma udziału w bezpośrednim koszcie przepływu oraz niemierzalnych kosztów migracji (Meade, 1955, s. 358). Wolny przepływ pracy w ramach wspólnego rynku, przy innych warunkach niezmiennych, może prowadzić do zmniejszenia międzynarodowych różnic płac.

Należy podkreślić jednak, że występowanie dysparytetu w dochodach obywateli różnych krajów nie jest jedynym czynnikiem determinującym strumienie migracji. Na skutek ciągle zmieniających się procesów ekonomicznych w gospodarce, a tym samym również w sferze zatrudnienia, mają miejsce coraz to nowe zjawiska, co powoduje rezygnację z założenia, że popyt na pracę i jej podaż zależą wyłącznie od poziomu płacy.

Tabela 3. Motywy tureckich migracji

Motywy	Wypychające czynniki	Przyciągające czynniki
Ekonomiczne i demograficzne	-wysoki przyrost naturalny -bezrobocie -niskie płace -brak perspektywy poprawy standardu życia	-starzejące się społeczeństwo -perspektywy wyższych zarobków -rozwój osobisty lub zawodowy
Polityczne	-kwestia kurdyjska -łamanie praw człowieka -korupcja	-poczucie bezpieczeństwa -wolność polityczna
Społeczne i kulturowe	-dyskryminacja płci lub na tle etnicznych	-łączenie rodzin -równouprawnienie kobiet i mężczyzn

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Bank Światowy (2006).

Przyczyny leżące u podstaw decyzji dotyczącej emigracji stałej czy też zarobkowej są wielorakie i tłumaczone zazwyczaj kumulacją czynników sprzyjających temu zjawisku w postaci modelu *push and pull* (tabela 1). Do czynników „wypychających” z tureckiego rynku pracy można zali-

⁴ Migracje międzynarodowe nabrały istotnej ważności pod koniec XX wieku, ze względu na swój powszechny i globalny charakter. Według Międzynarodowej Organizacji ds. Migracji są one pochodną globalizacji i procesów integracyjnych, tendencji geopolitycznych, ponadnarodowości oraz zmian demograficznych [<http://www.iom.pl>]. Współczesna literatura prezentuje różnego rodzaju koncepcje opisujące zjawisko migracji, obszerną informację na ten temat podaje K. Iglicka (zob. Iglicka, 1995, s. 23).

czyć uwarunkowania gospodarcze, presję demograficzną, konflikty polityczne i społeczne oraz wysokie bezrobocie w kraju. Współistnieją one z „zachętami” w kraju emigracji, czyli wyższymi płacami, możliwościami zatrudnienia, rozwoju zawodowego i łączenia rodzin oraz wolnością polityczną. Skalę migracji redukuje poprawa sytuacji ekonomicznej w kraju pochodzenia lub zmniejszenie dysproporcji w postrzeganiu przez emigranta swojej sytuacji dochodowej za granicą w porównaniu z tą po powrocie do kraju (Ministerstwo Gospodarki, 2007).

Identyfikując czynniki determinujące przepływy tureckiej siły roboczej, na szczególną uwagę zasługują uwarunkowania demograficzne i ekonomiczne. W tabeli 2 porównane zostały podstawowe wskaźniki z tego zakresu dla Unii, Turcji i RFN, jako kraju, w którym mieszka największy odsetek Turków w Europie Zachodniej.

Tabela 4. Uwarunkowania demograficzne i ekonomiczne emigracji ludności tureckiej do krajów Unii Europejskiej w 2009 r.

Wyróżnienie	UE27	RFN	Turcja
Przyrost naturalny [%o]	1,0	-2,3	11,2
Średni wiek populacji [lata]	40,6	43,7	28,5
Stopa zatrudnienia [%]	64,9	70,8	44,7
Stopa bezrobocia [%]	8,7	7,7	12,3
PKB per capita [euro]	23600	29400	7000**
Średnia roczna płaca [USD]*	33180	36716	9794**
Wskaźnik jakości życia**	69	73	60

* W średniej rocznej płacy, ze względu na brak danych, nie ujęto Bułgarii, Cypru, Estonii, Słowenii, Rumunii, Malty, Łotwy i Litwy.

**Dane dla 2008 roku.

Źródło: Zestawienie własne z wykorzystaniem danych elektronicznej bazy Eurostatu, International Living oraz OECD.

Stopa przyrostu naturalnego w Turcji w 2009 roku była jedenastokrotnie wyższa niż w Unii Europejskiej, a w przypadku Niemiec jej wartość była ujemna. W większości państw europejskich następuje spadek przyrostu naturalnego i „starzenie się” społeczeństwa, w związku z tym rosną koszty opieki medycznej i socjalnej. Średni wiek populacji w Unii wyniósł 40,6, w Niemczech 43,7, a w Turcji zaledwie 28,5 lat. System ochrony socjalnej w wielu krajach UE nie jest w stanie sprostać takim wyzwaniom, dodatkowo ponoszone koszty są dużym obciążeniem dla gospodarki powodując jej osłabienie. Alternatywą może stać się imigracja młodej siły roboczej z Turcji, która zapełni lukę na europejskim rynku pracy i przyczyni się do szybszego wzrostu gospodarczego. Na skutek kryzysu światowego w krajach Unii Europejskiej wzrosło jednak bezro-

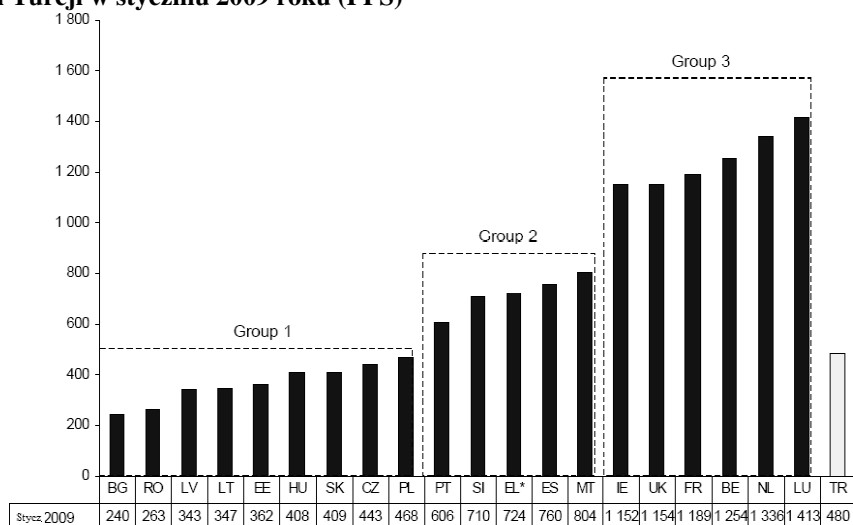
bocie i nastąpiło pogorszenie nastrojów społecznych, co przełożyło się na pogłębienie niechęci do imigrantów. Ogólny wskaźnik tureckiego zatrudnienia (odsetek populacji w wieku 15-64 aktualnie pracujących) w 2009 roku wyniósł 44,7%. Wielkość ta jest wyraźnie mniejsza od średniej unijnej, która stanowiła 64,9%, a w Niemczech 70,8%. Sytuacja taka wynikała z tradycyjnie niskiego wskaźnika zatrudnienia kobiet, który wyniósł 24,2% i był zdecydowanie poniżej najniższego w UE, który notowany był na Malcie (37,7%). Stopa bezrobocia w 2009 roku wyniosła 8,7% w UE27, 7,7% w RFN oraz 12,3% w Turcji. W ostatnim przypadku należy jednak liczyć się z wyższym poziomem bezrobocia ukrytego, zwłaszcza na tureckich obszarach wiejskich. Charakterystyka powyższa wskazuje, że różnice tureckich i unijnych wielkości mogą generować przepływy siły roboczej w kierunku: z Turcji do krajów Unii. Dużym problemem może okazać się nadmierna imigracja biednych rolników z Anatolii (w Turcji wciąż wysoki odsetek siły roboczej, czyli 24,7%, znajdował zatrudnienie w rolnictwie).

Z drugiej strony można sobie wyobrazić scenariusz, w którym zawieszenie procesu akcesyjnego spowoduje w Turcji spowolnienie wdrażania reform lub nawet odwrócenie obranego kierunku zmian. Konsekwencją będzie niższy wzrost gospodarczy i wyższe bezrobocie w Turcji, co może zwiększyć liczbę potencjalnych, często nielegalnych, migrantów. Niektórzy uważają nawet, że sytuacja, w której Turcja zostanie pozbawiona perspektywy członkostwa w UE stanowić będzie przesłankę do większej presji migracyjnej i spowoduje wzmożony napływ tureckich imigrantów do zamownych państw Unii (Erzan, 2005).

Obawy przed nadmierną imigracją niewykwalifikowanej siły roboczej były także podnoszone przy okazji poprzednich rozszerzeń, w tym przede wszystkim tego z 2004 roku, ze względu na potencjał ludnościowy aplikujących wówczas krajów. Okazuje się jednak, że dotychczasowa migracja posiada raczej charakter komplementarny wobec rynków pracy UE15, łagodząc braki siły roboczej o określonym poziomie wykształcenia w niektórych sektorach (Ministerstwo Gospodarki, 2007, s. 3). Biorąc pod uwagę projekcje przedakcesyjne, okazuje się, że zagrożenie falą imigracji z UE10 było w większości przypadków przeszacowane. Rozszerzenie nie wywołało niekontrolowanych, masowych ruchów migracyjnych w obrębie Unii Europejskiej. Ponadto populacja napływająca była przeciętnie dobrze wykształcona, ponieważ 57% osób migrujących z krajów UE10 posiadało wykształcenie średnie, a 22% wyższe. W przypadku migracji spoza Unii blisko połowa imigrantów posiadała jedynie podstawowe wykształcenie, 35% średnie, a 17% wyższe (European Commission, 2006).

Analizując dysproporcje w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego między Turcją a Unią można stwierdzić, że turecki PKB per capita stanowił około 1/3 unijnego wskaźnika. Równocześnie roczne średnie wynagrodzenie było w Unii ponad trzykrotnie, a w Niemczech blisko czterokrotnie, wyższe aniżeli w Turcji. Biorąc jednak pod uwagę poziom minimalnego miesięcznego wynagrodzenia, Turcja plasowała się znacznie korzystniej, z stawką wyższą od większości nowych członków UE, ale równocześnie znacznie niższą niż w krajach założycielskich (wykres 3).

Wykres 5. Minimalne miesięczne wynagrodzenie w wybranych krajach UE i Turcji w styczniu 2009 roku (PPS)

Źródło: B. Czech (2009, s. 3).

Wskaźnik jakości życia odzwierciedla poziom satysfakcji życiowej. Jest on szacowany w oparciu o kilka parametrów określających sytuację materialną, kulturalną i zdrowotną jednostki, poziom infrastruktury i bezpieczeństwa, stabilność polityczną oraz stan środowiska naturalnego w poszczególnych krajach. W 2008 roku Turcja otrzymała 60 punktów, co uplasowało ten kraj za wszystkimi członkami Unii Europejskiej. Największy dystans dzielił Turcję od Francji (która uzyskała 85 punktów), Luksemburga (82) i Niemiec (80), najmniejszy zaś od Cypru (63), Irlandii (65) i Rumunii (67).

DOTYCHCZASOWE TENDENCJE W PRZEPLYWIE OSÓB W TURCJI

Tradycyjnie Turcja znana jest jako kraj emigracji⁵, a głównym motywem determinującym wyjazd z kraju okazuje się być czynnik ekonomiczny oraz w mniejszym zakresie polityczny lub etniczny. Począwszy od początku lat sześćdziesiątych można wyróżnić sześć głównych fal emigracji zarobkowej z Turcji, obejmujących następujące okresy: 1961-1974, 1975-1980, 1981-1990, 1991-1995, 1996-2000 oraz 2001-2005 (tabela 3)⁶.

Tabela 5. Tureckie emigracje zarobkowe w latach 1961-2005, według miejsca przeznaczenia

Lata	1961-1974	1975-1980	1981-1990	1991-1995	1996-2000	2001-2005
Kraje	[%]	[%]	[%]	[%]	[%]	[%]
Europa	97,5	12,8	0,6	2,8	9,3	9,1
Kraje Arabskie	0,3	70,6	97,7	60,4	28,5	31,9
Australia	0,7	2,5	0,6	0,4	0,5	0,1
WNP	-	-	-	0,0	58,0	49,3
Inne	1,5	14,1	1,1	36,3	3,8	9,6
Ogółem	(Liczba osób)					
	810499	105046	433173	344598	112952	181867

Źródło: A. Içduygu (2009, s. 46).

Podczas pierwszego z nich duża liczba obywateli tureckich wyjechała do krajów Europy Zachodniej, szczególnie do RFN. Związane to było z podpisaną w 1961 roku pomiędzy rządem tureckim a Niemcami Zachodnimi umową dotyczącą rekrutacji pracowników. Wraz z szybkim rozwojem ówczesnej gospodarki niemieckiej rósł także popyt na pracę, zwłaszcza tę niewykwalifikowaną (tzw. *Gastarbeiter*). Zjawisko to zbiegło się z wewnętrznymi tureckimi migracjami ze wsi do dużych ośrod-

⁵ Mniej znanym jest fakt, że Turcja jest także krajem imigracji i azylu, w latach 1923-1997 ponad 1,6 mln osób przybyło do Turcji, głównie z krajów bałkańskich. Podczas zimnej wojny tysiące uciekło z państw komunistycznych Europy Wschodniej i Związku Radzieckiego do Turcji, zdecydowana większość z nich została uznana za uchodźców i przesiedlona do krajów trzecich (m.in.: Kanady i Stanów Zjednoczonych). W latach 90. Turcja doświadczyła także masowego napływu prawie pół miliona uchodźców, w tym Kurdów z Iraku, Albańczyków, muzułmanów bośniacki i bułgarskich (Pomaks) (Kirisci, 2003, s. 1).

⁶ Dane dotyczą pracowników wysłanych za granicę za pośrednictwem Tureckiego Biura Zatrudnienia.

ków miejskich, co powodowało wzrost bezrobocia. Turecki 5-letni plan rozwoju (1962-1967) zakładał „eksport nadwyżek siły roboczej”, który był źródłem pieniężnych przepływów dewizowych i zmniejszał poziom bezrobocia. Obie strony umowy zakładały jedynie tymczasową migrację niewykwalifikowanej tureckiej siły roboczej do Niemiec, a w perspektywie powrót owych pracowników z nowymi umiejętnościami do ojczyzny. Podobne umowy Turcja podpisała także z Holandią, Belgią i Austrią w 1964 roku, Francją 1965 oraz Szwecją i Australią w 1967 (Kirisci, 2003, s. 2-3). W okresie masowej migracji, między rokiem 1961 a 1974 blisko 62,5 tysiąca osób rocznie wyjeżdżało z Turcji i aż 97,5% z nich trafiało do Europy.

Drugi okres wiązał się ze skutkami kryzysu naftowego z 1973 roku, a rozpoczął się w 1975 i trwał do 1980 roku. Powodował on dwojakie skutki dla tureckich odpływów migracyjnych. Z jednej strony stagnacja gospodarcza w Europie Zachodniej wywołała zaprzestanie polityki migracji zarobkowej, z drugiej zaś nastąpiło rozpoczęcie tymczasowego eksportu pracy do krajów Zatoki Perskiej. Recesja w Europie zbiegła się z ożywieniem gospodarczym na Bliskim Wschodzie, gdzie wzrost cen ropy naftowej powodował równocześnie przyrost dochodu państw eksportujących ten surowiec. Umożliwiło to 70,6% emigrującym pracownikom tureckim podjęcie pracy w krajach takich jak: Libia, Arabia Saudyjska i Irak. Mimo ograniczeń ze strony krajów europejskich nadal znaczna część, czyli 12,8%, tureckich migracji była skierowana na te rynki z uwagi na proces łączenia rodzin oraz przepływy uchodźców ubiegających się o azyl w wyniku interwencji tureckiej armii (Unan, 2009).

Podczas trzeciego etapu popyt na pracę z krajów arabskich wciąż utrzymywał się na wysokim poziomie, co wynikało z realizacji licznych projektów infrastrukturalnych. Dzięki temu prawie całość emigracji zarobkowej Turcji (97,7%) skierowana była właśnie na te rynki. Od połowy lat siedemdziesiątych do połowy lat dziewięćdziesiątych na Bliski Wschód wyemigrowało ponad 700 tysięcy tureckich obywateli. Ich obecność w Iraku oraz w mniejszym stopniu w pozostałych państwach arabskich została jednak ograniczona w 1991 roku, w wyniku wojny w Zatoce Perskiej.

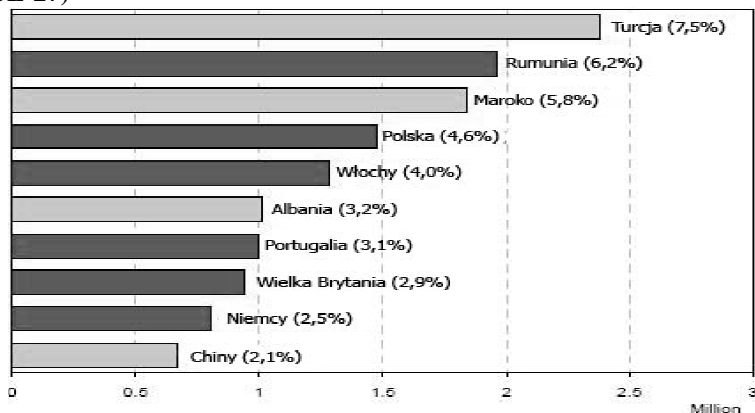
W trakcie czwartego etapu kraje arabskie z udziałem 60,4% pozostawały dominującymi rynkami, które przyjmowały tureckich pracowników. Od połowy lat dziewięćdziesiątych liczba imigrantów z Turcji w tych państwach zaczęła spadać. Wynikało to z zakończenia projektów infrastrukturalnych oraz rosnących kosztów pracy w porównaniu z kosztami

innych migracji zarobkowych pochodzących z Azji (Indii, Bangladeszu, Filipin, itp.).

Okres piąty charakteryzował się ograniczeniem skali wyjazdów tureckiej siły roboczej do krajów eksportujących ropę naftową (28,5%) na rzecz krajów Wspólnoty Niepodległych Państw (58%). Po rozpadzie Związku Radzieckiego część nowopowstałych krajów uruchomiła programy odbudowy. Liczne przedsiębiorstwa tureckie wygrały przetargi na usługi budowlane i przemysłowe w tych państwach, stwarzając tym samym szansę kolejnej fali migracji tureckich pracowników.

W latach 2001-2005 utrzymywały się powyższe tendencje, czyli największy odsetek – 49,3% tureckich emigrantów – znalazł zatrudnienie w Rosji i innych krajach Wspólnoty Niepodległych Państw, następnie 31,9% na Bliskim Wschodzie oraz 9,1% w Europie. Ogółem, w latach 1990-2005 ponad 155 tysięcy pracowników wyjechało z Turcji do krajów WNP. Od drugiej połowy lat dziewięćdziesiątych ponownie pojawiła się emigracja do Europy, która kształtowała się na poziomie około 3000 osób rocznie.

Rysunek 1. Dziesięć najliczniejszych grup cudzoziemców zamieszkujących w państwach członkowskich UE w 2009 r., (w mln oraz jako odsetek ludności UE-27)

Źródło: K. Vasileva (2010, s. 3).

Obecnie Turcy stanowią najliczniejszą grupę obcokrajowców mieszkających na terenie państw Unii Europejskiej, zgodnie z danymi zawartymi na rysunku 1 w 2009 roku stanowili oni 7,5% ludności Unii. Kolejną narodowością byli Rumunii (6,2%), następnie Marokańczycy (5,8%), Polacy (4,6%), Włosi (4,0%), Albańczycy (3,2%), Portugalczycy (3,1%), Angliki (2,9%), Niemcy (2,5%) oraz Chińczycy (2,1%).

Tabela 6. Napływ ludności tureckiej do wybranych krajów Unii Europejskiej w latach 2002-2008 (w tys.)

rok kraj	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Austria	11,277	10,411	8,249	7,727	4,867	5,234	4,996
Belgia	3,872	3,828	3,234	3,387	2,999	3,18	...
Francja	8,515	8,614	9,069	8,879	8,263	7,599	7,73
Niemcy	58,128	49,774	42,644	36,019	29,589	26,694	26,653
Holandia	5,434	6,193	4,088	3,091	2,768	2,355	3,299
Polska	0,612	0,573	0,524	0,561	0,686	0,714	0,918
Szwecja	0,839	1,183	1,133	1,102	1,562	1,453	1,458
Wielka Brytania	6	3
Suma	94,677	80,576	68,941	60,766	53,734	47,229	45,054

„...” - brak danych

Źródło: Opracowanie własne z wykorzystaniem elektronicznej bazy danych OECD.

Tabela 7. Udział imigrantów z Turcji w całkowitej liczbie ludności wybranych krajów UE w latach 2000, 2004, 2008

kraj rok	Austria	Belgia	Dania	Francja	Holandia	Niemcy	Szwecja	Wielka Brytania
2000	1,57	0,55	0,66	0,35	0,63	2,43	0,18	0,06
2004	1,43	0,38	0,56	0,36	0,62	2,14	0,14	0,09
2008	1,33	0,37	0,53	0,35	0,57	2,05	0,11	0,07

Źródło: Opracowanie własne z wykorzystaniem elektronicznej bazy danych OECD.

Głównym kierunkiem migracji zatrudnieniowej społeczności tureckiej od lat sześćdziesiątych XX wieku pozostają Niemcy, co sugeruje, że o skali tureckiej emigracji decydują głównie istniejące sieci migracyjne i popyt ze strony pracodawców. Widoczna jest jednak znaczna redukcja tureckich wyjazdów, które na początku dziesięciolecia kształtowały się na poziomie około 50 tysięcy rocznie, a w 2008 roku ich liczba wyniosła 26,6 tysięcy (tabela 4). Na przełomie wieków liczebność tureckiej diaspory w Niemczech wynosiła ponad 2 miliony, stanowiąc 2,43% całkowitej populacji tego kraju (tabela 4). W okresie 1991-2002 blisko 406 tysięcy Turków zmieniło obywatelstwo na niemieckie, co obejmuje ponad połowę nadanych ludności tureckiej w tym czasie obywatelstw w krajach europejskich (Turkish Employment Office). W roku 2008 udział imigrantów

z Turcji, w liczbie 1,68 mln, w stosunku do ludności Niemiec wyniósł 2% (tabela 5).

Tendencja spadkowa w odniesieniu do tureckiej imigracji występowała w ramach wszystkich gospodarek europejskich, które tradycyjnie licznie gościły osoby tej narodowości. Poza Niemcami krajami, w których Turcy stanowili znaczącą mniejszość narodową były: Austria (w 2008 r. ich udział równy był 1,33%), Holandia (0,57%), Dania (0,53%), Belgia (0,37%) oraz Francja (0,35%). W Polsce i Szwecji można zauważyć trend odwrotny, tzn. w tych krajach wzrasta liczba imigrantów z Turcji odpowiednio o 50% i 74% w okresie 2002-2008. Niewielki odsetek ludności tureckiej znajduje się też w Wielkiej Brytanii, w relacji do całkowitej liczby ludności w 2008 roku wyniósł on 0,07%.

PROGNOZY DOTYCZĄCE UDZIAŁU IMIGRANTÓW TURECKIEGO POCHODZENIA W KRAJACH UNII EUROPEJSKIEJ

W oparciu o teorię migracji oraz analizy dotychczasowych przepływów ludności tureckiej do krajów Unii Europejskiej okazuje się, że najistotniejszymi czynnikami wpływającymi na podejmowanie decyzji o migracji, a więc także o jej wielkości, są różnice w dochodach, skala bezrobocia oraz występowanie licznych mniejszości tureckich w państwach europejskich.

W celu zbilansowania korzyści i strat związanych z przepływami siły roboczej zostaną zbadane tendencje w zakresie udziału tureckich imigrantów w Unii Europejskiej i Niemczech. Do modelowania udziału imigrantów tureckiego pochodzenia w krajach Unii w latach 2000-2008 (zakres czasowy badania wynikał z dostępności niezbędnych danych) przyjęto następujący model ekonometryczny⁷, który oszacowano w oparciu o statystyki pochodzące z bazy danych Banku Światowego i OECD⁸.

⁷ Konstrukcja modelu została oparta na podejściu zaprezentowanym w opracowaniu R. Erzana i K. Kiriscięgo. Zmienne użyte w badaniu wzorcowym były następujące: udział migrantów w kraju przyjmującym w $t-1$; płace oraz stopa zatrudnienia. Dobór zmiennych do modeli 4.3 i 4.4 był jednak optymalny z punktu widzenia ich dopasowania do danych oraz statystycznej istotności parametrów (wprowadzenie opóźnionej zmiennej, czyli udziału emigrantów tureckiego pochodzenia w krajach EU dawało gorsze oszacowania modelu). Pozostałe zmienne, czyli płace i stopa zatrudnienia zostały zastąpione przez PKB per capita oraz stopę bezrobocia ze względu na niekompletne dane niezbędne do przeprowadzenia analizy (Erzan, Kirisci, 2009, s. 30-39).

⁸ Elektroniczna baza Banku Światowego, [http:// data.worldbank.org/](http://data.worldbank.org/) oraz elektroniczna baza OECD <http://stats.oecd.org/> (dostęp 20.11.2010).

$$m_{ETt} = \beta_0 + \beta_1 \ln\left(\frac{w_{Et}}{w_{Tt}}\right) + \beta_2 \ln(w_{Tt}) + \beta_3 \ln(e_{Et}) + \beta_4 \ln(e_{Tt}) + u_{ET} \quad (1)$$

gdzie:

m_{ETt} – udział imigrantów tureckiego pochodzenia w krajach UE (w %) w roku t ,

$\beta_0, \beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4$ – parametry modelu,

w_{Et} – średnia wartość PKB per capita w krajach UE (w USD) w roku t ,

w_{Tt} – średnia wartość PKB per capita w Turcji (w USD) w roku t ,

e_{Et} – średnia stopa bezrobocia w krajach UE (w %) w roku t ,

e_{Tt} – średnia stopa bezrobocia w Turcji (w %) w roku t ,

u_{ET} – składnik losowy modelu ekonometrycznego.

Tabela 8. Wyniki estymacji modelu (1)

Parametr	Ocena parametru	Średni błąd	Wartość p
β_0	1,676774	0,159035	0,000458
β_1	-0,00596	0,008040	0,499810
β_2	-0,08960	0,009888	0,000822
β_3	-0,04084	0,043160	0,397648
β_4	-0,07853	0,014458	0,005572

Źródło: Opracowanie własne.

W tabeli 8 zostały przedstawione oszacowania parametrów modelu (1) przy użyciu estymacji klasyczną metodą najmniejszych kwadratów (KMNK). Spośród rozważanych zmiennych objaśniających statystycznie istotny wpływ na udział imigrantów tureckiego pochodzenia w krajach UE mają dystans pomiędzy PKB per capita oraz średnia stopa bezrobocia w krajach Unii Europejskiej i w Turcji. Oszacowany model wykazuje wysokie dopasowanie do danych empirycznych, o czym świadczy wartość współczynnika determinacji równa 98,3%. Analizując znaki statystycznie istotnych ocen parametrów w modelu (1), stwierdzić można, że wzrost PKB per capita w Turcji sprzyja obniżeniu stopy emigracji do Unii. Natomiast wzrost stopy bezrobocia w Unii Europejskiej powoduje obniżenie poziomu tureckiej migracji.

W celu oszacowania udziału imigrantów tureckiego pochodzenia w krajach Unii Europejskiej, w kolejnych latach, dokonano najpierw ekstrapolacji wartości zmiennych objaśniających w modelu (1), a następnie obliczone wartości predyktorów wykorzystano do obliczenia prognozy

zmiennej m_{Tt} na lata 2009-2013. Posłużono się w tym celu trendami liniowymi oraz wykładniczymi, przy pomocy których opisano zależność zmiennych $\frac{w_{Et}}{w_{Tt}}$, w_{Tt} , e_{Et} oraz e_{Tt} . Dobór właściwego rodzaju trendu przeprowadzono na podstawie stopnia dopasowania modelu do danych empirycznych. W rezultacie uzyskano następujące modele trendu:

$$e_{Et} = 7,4169 \cdot e^{-0,0107t},$$

$$y_t = 10,464 \cdot e^{-0,103t},$$

gdzie:

$$y_t = \frac{w_{Et}}{w_{Tt}}$$

$$e_{Tt} = 7,8778 + 0,3933t,$$

$$w_{Tt} = 1571,2 + 0,852,64t$$

Tabela 9. Udział imigrantów tureckiego pochodzenia w krajach Unii Europejskiej w latach 2009-2013

Rok	% ludności UE
2009	0,571410
2010	0,562626
2011	0,554468
2012	0,546855
2013	0,539722

Źródło: Opracowanie własne.

Szacowany udział imigrantów tureckiego pochodzenia w krajach Unii Europejskiej w latach 2009-2013 podano w tabeli 9. Na ich podstawie można odnotować, że następuje niewielki, ale systematyczny spadek udziału tureckiej ludności w krajach europejskich.

Biorąc pod uwagę fakt, że największy odsetek imigrantów tureckiego pochodzenia mieszka w Niemczech, zostanie oszacowany ich udział w tym kraju w kolejnych latach. Przyjęty do tego celu model ekonometryczny posiada analogiczną postać jak wzór (1):

$$m_{Gt} = \beta_0 + \beta_1 \ln\left(\frac{w_{Gt}}{w_{Tt}}\right) + \beta_2 \ln(w_{Tt}) + \beta_3 \ln(e_{Gt}) + \beta_4 \ln(e_{Tt}) + u_{Gt} \quad (2)$$

gdzie:

m_{Gt} – udział imigrantów pochodzenia tureckiego w Niemczech (w %) w roku t ,

$\beta_0, \beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4$ – parametry modelu,

w_{Gt} – średnia wartość PKB per capita w Niemczech (w USD) w roku t ,

w_{Tt} – średnia wartość PKB per capita w Turcji (w USD) w roku t ,

e_{Gt} – średnia stopa bezrobocia w Niemczech (w %) w roku t ,

e_{Tt} – średnia stopa bezrobocia w Turcji (w %) w roku t ,

u_{Gt} – składnik losowy modelu ekonometrycznego.

Tabela 10. Wyniki estymacji modelu (2)

Parametr	Ocena parametru	Średni błąd	Wartość p
β_0	7,212871	2,358531	0,037725
β_1	-0,38914	0,406150	0,392260
β_2	-0,43224	0,021966	0,012048
β_3	-0,12219	0,011465	0,034659
β_4	-0,14740	0,019086	0,048302

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 10 przedstawia oszacowania parametrów modelu (2) przy użyciu estymacji KMNK. Wszystkie zmienne objaśniające mają statystycznie istotny wpływ na udział tureckich imigrantów w Niemczech, za wyjątkiem dystansu pomiędzy dochodami w Niemczech i w Turcji. Oszacowany model wykazuje wysokie dopasowanie do danych empirycznych, o czym świadczy wartość współczynnika determinacji równa 97,4%. Analizując znaki statystycznie istotnych ocen parametrów w modelu (2) stwierdzamy, że wzrost dochodów per capita w Turcji sprzyja obniżeniu udziału tureckich imigrantów w Niemczech. Podobnie, wzrost stopy bezrobocia w Niemczech powoduje obniżenie poziomu emigracji z Turcji do Niemiec.

Aby oszacować udział imigrantów tureckiego pochodzenia w krajach Unii Europejskiej, w kolejnych latach, dokonano najpierw ekstrapolacji wartości zmiennych objaśniających w modelu (2), a następnie obliczone wartości predyktorów wykorzystano do obliczenia prognozy zmiennej m_{Gt} na lata 2009-2013. Posłużono się w tym celu trendami liniowymi oraz wykładniczymi, przy pomocy których opisano zależność zmiennych

$\frac{w_{Gt}}{w_{Tt}}$, w_{Tt} , e_{Gt} oraz e_{Tt} . Dobór właściwego rodzaju trendu przeprowadzono na podstawie stopnia dopasowania modelu do danych empirycznych. W rezultacie uzyskano następujące modele trendu:

$$e_{Gt} = 7,7652 \cdot e^{-0,0451t} \quad , \quad y_t = 7,9293 \cdot e^{-0,063t} \quad ,$$

gdzie: $y_t = \frac{w_{Gt}}{w_{Tt}}$

$$e_{Tt} = 7,8778 + 0,3933t \quad ,$$

$$w_{Tt} = 1571,2 + 0,852,64t$$

Szacowany udział imigrantów tureckiego pochodzenia w RFN w latach 2009-2013 podano w tabeli 11. Wyniki potwierdzają podobną zależność, jak w przypadku prognozy dotyczącej całej Unii Europejskiej, czyli następuje spadek udziału imigrantów tureckiego pochodzenia w analizowanym okresie, w odniesieniu do Niemiec o 2,6%.

Tabela 11. Udział imigrantów tureckiego pochodzenia w RFN, [2009-2013]

Rok	% ludności RFN
2009	2,027141
2010	2,010296
2011	1,996232
2012	1,984573
2013	1,975016

Źródło: Opracowanie własne.

ZAKOŃCZENIE

Na podstawie zebranych danych i ich analizy należy przyjąć, że udział imigrantów tureckiego pochodzenia w całkowitej liczbie ludności Unii Europejskiej będzie malał. Trend ten jest widoczny zwłaszcza w Niemczech. Założenia takiego scenariusza nie uwzględniają jednak swobodnego przepływu osób pomiędzy krajami Unii a Turcją. Ewentualne przystąpienie Turcji do UE zmieni sytuację jej obywateli na europejskim rynku pracy głównie w grupie czynników prawnych, umożliwiając podjęcie

pracy w krajach Unii. Nie należy jednak oczekiwać całkowitej liberalizacji dostępu do rynku pracy już w momencie akcesji, trudno dzisiaj określić, jaką formę mogą przyjąć rozwiązania w tym zakresie, tym bardziej, że nie rozpoczęto jeszcze negocjacji w obszarze swobodnego przepływu pracowników.

Równocześnie można oczekiwać powrotu do kraju Turków, którzy już teraz zamieszkują w krajach europejskich. A. Kaya oraz F. Kentel w 2005 roku przeprowadzili badania wśród niemieckich i francuskich imigrantów z Turcji, z których wynika, że blisko 25% ankietowanych deklaruje powrót do Turcji, kiedy ta dołączy do Unii (Kaya, Kentel, 2005, s.55). Z punktu widzenia korzyści i kosztów migracji zarobkowej Turków istotne znaczenie będzie miał charakter wyjazdów i skala powrotów. Perspektywa konwergencji gospodarczej w wymiarze dochodowym będzie czynnikiem ograniczającym „wypychanie” pracowników tureckich za granicę, równoległe nasilać się będzie zjawisko powrotów do kraju. Natomiast tendencje demograficzne, obejmujące wyższy przyrost naturalny w Turcji aniżeli w krajach Unii Europejskiej, będą sprzyjać emigracji pracowników tureckich za granicę.

Obecnie, blisko 50 lat po pierwszej fali tureckiej emigracji do Niemiec, mamy do czynienia z nowym zjawiskiem, jakim jest powrót potomków owych „pracowników-gościnnych” do ojczyzny ich rodziców. Na uwagę zasługuje fakt, że fenomen ten dotyczy głównie osób wykształconych. Nie ma wiarygodnych danych na temat wymiaru tego zjawiska, ponieważ statystyki dotyczące migracji na ogół nie obejmują poziomu wykształcenia. Odnotowano jednak od 2002 roku znaczący wzrost emigracji obywateli Niemiec do Turcji, zbliżający się do 5000 osób w 2008 roku. Czynnikiem wypychającym z niemieckiego rynku pracy, według analizy Uniwersytetu w Konstancji, są dyskryminacyjne doświadczenia studentów tureckiego pochodzenia. W badaniu posłużono się fikcyjnymi profilami niemieckich studentów z Turcji, którzy posiadali identyczne kwalifikacje, ale część z nich nosiła nazwiska niemieckie a pozostali tureckie. Wyniki pokazują, że nazwisko tureckie zmniejsza szansę zaproszenia na rozmowę kwalifikacyjną o 14% (Fleischhaker, 2010). Równocześnie dla tych samych osób czynnikiem zachęcającym i przyciągającym do Turcji jest możliwość znalezienia pracy na tamtejszym rynku. Osoby o wysokich kwalifikacjach, wielojęzyczne są mile widziane i cennie przez pracodawców tureckich. Ponadto gospodarka turecka rozwija się w ostatnich latach w szybszym tempie aniżeli kraje europejskie, co generuje nowe miejsca pracy. Stąd należy oczekiwać, iż wyjazdom z Turcji będą przeciwdziałać korzystne z punktu widzenia pracobiorców trendy

gospodarcze. W tym przede wszystkim wyróżnić należy proces konwergencji płac oraz prognozy impulsu wzrostowego, modernizacji gospodarki i poprawy sytuacji na rynku pracy związane z realizacją programów przedakcesyjnych.

LITERATURA

- Arvanitopoulos C. (ed.), (2009), *Turkey's Accession to the European Union. An unusual candidacy*, Springer, Berlin.
- Balcer A., Zalewski P., (2010), *Turkey and the "New Europe": A Bridge Waiting to be Built*, „Insight Turkey” Vol. 12, No. 1.
- Bank Światowy (2006), *Migration and Remittances. Easter Europe and the former Soviet Union*.
- Czech B., (2009), *Population and social condition*, Eurostat 29.
- Czernielewska M., (2003), *Metody ilościowe w badaniu regionalnej integracji gospodarczej na przykładzie Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Erzan R. (ed.), (2005), *Growth and Immigration Scenarios Turkey – EU*, Centre for European Policy Studies EU-Turkey Working Paper, No. 13, Brussels.
- Erzan R., Kirisci K. (ed.), (2009), *Turkish Immigrants in the European Union. Determinants of Immigration and Integration*, Routledge Taylor&Francis Group, London and New York.
- European Commission (2006), *Communication from the Commission. Report on the functioning of the transitional arrangements set out in the 2003 Accession Treaty*, Brussels.
- Fleischhaker C., (2010), *The return of New generation – well-educated children of Turkish immigrants leave Germany*, The German Marshall Found of the USA, Washington.
- İçduygu A., (2009), *International Migration and Human Development in Turkey*, Human Development Research Paper 2009/52, UNDP.
- Iglicka K., (1995), *Migracje zagraniczne w świetle najnowszych ujęć teoretycznych*, *Studia Demograficzne*, Nr 3(121).
- Kaya A., Kentel F., (2005), *Euro-Turks. A bridge or a breach between Turkey and the European Union? Comparative study of German-Turks and French-Turks*, King Baudouin Foundation, Brussels
- Kirisci K., (2003), *Turkey: A Transformation from Emigration to Immigration*, Center for European Studies, Bogaziçi University.

- Meade J.E., (1955), *Trade and Welfare. The theory of international economic policy*, London.
- Ministerstwo Gospodarki, (2007), *Wpływ emigracji zarobkowej na gospodarkę Polski*, Warszawa.
- Unan E., (2009), *Microeconomics Determinants of Turkish workers' remittances: survey results for France-Turkey*, International Conference Inequalities and development in the Mediterranean countries, Istanbul.
- Vasileva K., (2010), *Foreigners living in the EU are diverse and largely younger than the nationals of the EU Member States*, Eurostat Statistics in focus 45.
- Rynarzewski T., Zielińska-Głębocka A., (2006), *Międzynarodowe stosunki gospodarcze. Teoria wymiany i polityki handlu międzynarodowego*, PWN, Warszawa.
- Welfe A., (2009), *Ekonometria. Metody i ich zastosowanie*, PWE, Warszawa.
- Wielniński B. T., (2010), *Merkel łaje imigrantów*, „Gazeta Wyborcza” 18.10.2010.
- <http://data.worldbank.org/>, elektroniczna baza Banku Światowego.
- <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>, elektroniczna baza Eurostatu.
- <http://icisleri.gov.tr/>, Foreigners Department of the Turkish Ministry of Interior.
- <http://internationalliving.com/>, International Living.
- <http://stats.oecd.org/>, elektroniczna baza OECD.
- <http://www.eubusiness.com>, *Greece wants EU immigration patrols on its Turkish border*.
- <http://www.iom.pl>, Międzynarodowej Organizacji ds. Migracji.
- <http://www.turkstat.gov.tr/>, elektroniczna baza Tureckiego Instytutu Statystycznego.
- www.iskur.gov.tr, Turkish Employment Office (TEO).

